

STREDOVEKÉ OPISY PEČATÍ V PÍSOMNÝCH PRAMEŇOCH UHORSKEJ PROVENIENCIE¹

Medieval Descriptions of Seals in Written Sources of Hungarian Provenance

Miroslav Glejtek

DOI: 10.17846/CL.2025.18.1.39-60

Abstract: GLEJTEK, Miroslav. *Medieval Descriptions of Seals in Written Sources of Hungarian Provenance*. During the Middle Ages, the seal became an irreplaceable part of legal documents, especially charters. Attaching the seal to a document, its owner expressed his agreement with its content. At the same time, the seal served as the primary guarantor of its genuineness and authenticity. The importance of the seal for medieval society is evident in its reflection in various written sources of the period. In a thorough sphragistic research, it is impossible to ignore the context in which the seal is mentioned in these written sources. Closely related is also the structure of descriptions of seals in these mentions. The presented study focuses on medieval sources of Hungarian provenance. Attention is paid to information about seals in corroboration and confirmation formulas of charters, royal privileges by which monarchs granted seals, as well as sources of ecclesiastical and secular customary law (statutes of chapters, Tripartitum). Given that this matter has not received extensive attention so far, it is necessary to consider the presented study as an introductory probe into the matter.

Keywords: *seal, matrix, sigillography, Middle Ages, description, written source*

Úvod

Pečati, či už ako nevyhnutnej súčasti písomnosti právnej povahy, alebo ako „nástroju“ so širokým využitím nezávislým od diplomatickej činnosti, venovala stredoveká spoločnosť veľkú pozornosť.² O jej význame nehovorí len množstvo zachovaných odtlačkov pečatidiel do pečatnej látky, ktoré sú súčasťou archívnych dokumentov. Dôležitosť pečatí, ako súčasti dobovej diplomatickej a právnej praxe, podčiarkuje aj široké spektrum písomných prameňov, ktoré sa zaoberali ich používaním v najrôznejších súvislostiach. Štúdium pečatí predstavuje tradičnú oblasť historického bádania a aj v súčasnosti sa teší záujmu odborníkov. Výsledkom moderného sfragistického bádania je aj množstvo nových pozoruhodných poznatkov o stredovekej spoločnosti, pričom nezriedka ide o informácie, ktoré z iných typov prameňov nevieme získať (porovnaj Krejčík 1998a, 309-311; Krejčíková – Krejčík 1989, 5).

Ambíciou každej historickej vednej disciplíny je čo najlepšie porozumenie prameňom, ktoré sú v centre jej záujmu. Podobné je to aj v prípade pečatí, kde nemožno obísť ani to, v akých súvislostiach a akým spôsobom boli v dobových písomnostiach popisované. Práce, ktoré by sa

¹ Štúdia vznikla na Katedre histórie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0305/25 *Duobus dominis servire – Duchovní v štruktúrach svetskej moci a správy neskorostredovekého Uhorského kráľovstva*.

² K používaniu pečatí nezávisle od písaného dokumentu pozri: Glejtek 2022, 11-23.

tejto problematike venovali sú však ojedinelé (napr. Krejčík 1998b; Bruchmann 1954). Výraznejšia pozornosť býva venovaná len koroboračným formulám, ako typickej súčasť listín, predovšetkým v súvislosti s diplomatickou analýzou písomností. Opisy pochádzajúce z koroboračných formuliek bývajú občas tiež súčasťou edícií a korpusov pečatí katalogizačného charakteru (napr. Takács 2012).³ Komplexnejší prehľad a klasifikácia písomných prameňov pojednávajúcich o fyzickej podobe pečatí v bádani zatiaľ absentuje. Do značnej miery je to pochopiteľné, keďže drobné zmienky využiteľné pre takúto analýzu sú roztratené vo veľkom množstve typologicky rôznorodých prameňov. Snahou predloženého príspevku je ilustrovať formou sondy variabilitu opisov pečatí v závislosti od účelu, za ktorým vznikali.

Koroboračné formulky listín

Od počiatkov spisomňovania právnych aktov v Uhorsku v 11. storočí sa do štruktúry textov listín dostala aj koroboračná formuľka. Jej úlohu odráža samotný latinský pojem *corroboracio*, vyjadrujúci posilnenie či upevnenie, v našom prípade listiny a jej obsahu. Toto posilnenie sa uskutočňovalo prostredníctvom osobitného prostriedku, ktorým mohol byť monogram, chirograf, podpis, notársky znak, no a po väčšiu časť stredoveku predovšetkým pečať.⁴ Koroboračné formulky, ktorých súčasťou sa stala aj zmienka o pečati sa začali objavovať v 12. storočí, najskôr v listinách uhorských kráľov. Príklad takejto koroborácie môžeme vidieť v listine kráľa Bela II. z roku 1138, kde môžeme čítať nasledujúci opis:

„... na túto prítomnú listinu sme priložili odtlačok nášho kráľovského obrazu vyznačený notárom Jánom“⁵ (Obr. 1).

V najstarších formulách ešte absentuje neskôr typický pojem *sigillum*, čiže *pečať*.⁶ Namiesto toho sa v nich objavuje slovné spojenie opisujúce výjav na pečati. V tomto prípade *kráľovský obraz*. Kráľovská pečať tak bola priamo stotožnená s obrazom panovníka, ktorý bol na nej stvárňovaný. Pojmy ako napríklad *kráľovská pečať* (*sigillum regium*), alebo *pečať kráľovského majestátu* (*sigillum regie maiestatis*) sa začal používať v polovici 12. storočia za vlády Gejzu II. (Takács 2012, 61). Napriek tomu sa ešte koncom 12. storočia, v čase kedy už bol bežne používaný pojem *kráľovská pečať*, môžeme stretnúť so zmienkou o kráľovskom obraze, ako o tom hovorí listina kráľa Imricha z roku 1197:

³ Faktom ale je, že ani väčšina moderných edícií pečatí koroboračné formulky neuvádza, hoci je ich význam v kontexte použitia pečate na dokumente značný. V tomto kontexte je veľmi podnetná novšia práca: Bolom-Kotari 2024, 123-167. V rámci katalogického spracovania pečatí autorka venoval celú kapitolu práve analýze koroboračných formuliek.

⁴ K rôznym grafickým prvkom ochrany dokumentov pozri Rück 1996.

⁵ „Ne quando hec temporum successu a posterorum memoria elabantur, super chartam presentem nostre regalis imaginis impressionem per Iohannem notarium apposuimus, assignatis“ (CDH II 1829, 113). Edícia pečate: Takács 2012, 88-89, Nr. 11.

⁶ Výraz *sigillum* sa v latinčine používal pre označenie pečatidla, ako aj pečate. V kontexte tejto štúdie ho budeme prekladať ako pečatidlo v situáciách, kedy je zrejmé, že ide o matricu, ktorou mali byť vyhotovované pečate. Ak z kontextu vyplýva, že ide o odtlačok pečatidla do pečatnej látky, budeme hovoriť o pečati.

„Aby teda naša donácia získala neotrastiteľnú pevnosť sily, prikazujeme nech je zverená listine označená pečatou nášho obrazu.“⁷

S rozvojom vydávania diplomatických písomností išlo ruka v ruke rozširovanie ich druhovej škály. To reflektovalo aj rozširovanie druhov pečatidiel, ktorými boli tieto písomnosti pečatené. Názov konkrétneho druhu pečate sa potom prenášal aj do koroboračnej formulky. Kombinácia staršieho pojmu *pečatný obraz*, ale už s uvedením druhu pečatidla sa objavuje koncom 12. storočia napríklad v listinách kráľa Bela III. V bule z roku 1193 sa píše:

„Aby teda táto donačná listina získala večnú pevnosť sily, a to nech nie je nikomu dovolené tej istej donácii čokoľvek vziať alebo zmenšiť, prikazujeme potvrdiť naším obrazom spolu s prítlačenou zlatou bulou.“⁸

Počínajúc 13. storočím, sa zmienky o kráľovskom obraze v koroboráciách kráľovských listín vytrácajú. V staršom období sa ešte stretne s pojmom *pečať kráľovskej autority* (*sigillum regali auctoritate*) (CDSL I 1971, 136, Nr. 173). V prípade kráľovských aj nekráľovských vydavateľov však napokon prevládlo len slovné spojenie *naša pečať* (*sigillum nostrum*), resp. v prípade, že k dokumentu pripájalo svoje pečate viac osôb či inštitúcií, sú tieto spomenuté explicitne.⁹ Zaujímavé sú situácie kedy majiteľ, najčastejšie panovník, postupne používal viacero typov veľkej pečate. Stávalo sa to najmä z dôvodu poškodenia alebo straty, či odcudzenia pečatidla, keď hrozilo riziko jeho zneužitia. Nová pečať býva označovaná ako *sigillum novum* (Juck 1984, 115, Nr. 136). V niektorých prípadoch je dokonca uvádzané aj to, o ktorý typ v poradí išlo tak, ako to môžeme vidieť v listinách Karola Róberta: *sigillum modernum [...] tercium* (Juck 1984, 128, Nr. 154).

Od 13. storočia koroboračné formulky často prezrádzali presné druhové označenie pečatidla v kancelárii. Jediným používateľom dvojstrannej tzv. mincovej pečate bol v Uhorsku panovník a takáto pečať býva označená ako *duplex sigillum* (CDSL II 1987, 11, Nr. 11). Veľká pečať bola všeobecne označovaná ako *sigillum maius*. U vysokých cirkevných prelátov sa stretávame s výrazom, ktorý odkazuje aj na to, že ich majiteľ bol (arci)biskup (pontifex): *sigillum nostrum pontificale autenticum* (MHEZ V 1992, 110-112, Nr. 99). Tu sa môžeme pristaviť pri pojme autentická pečať (*sigillum autenticum*). Takéto označenie nenáležalo iba pečatiam prelátov. Stretávame sa s ním u ďalších držiteľov pečatí, ktorí mali právo vydávať písomnosti pod tzv. autentickou pečatou a mohli ju používať aj na pečatenie listín, ktorých obsah sa ich priamo netýkal. Išlo spravidla o hlavnú (veľkú) pečať v príslušnej kancelárii a mala najvyššiu hodnovernosť a kredibilitu v spoločnosti (pozri Kumorovitz 1993, 67-69, 79-81). V prípade tajnej pečate, ktorú využívalo širšie spektrum vydavateľov sa stretávame s pojmom *sigillum secretum* (CDH IX/2 1834, 677, Nr. CCCXXXIV). Občas je súčasťou zmienky o tajnej pečati aj informácia o tom, že mala podobu pečatného prsteňa *sigillum anulare secretum* (CDH IX/3 1834, 446, Nr. CCXLIII). Vzácnnejšie používaná stredná pečať bola označovaná ako *sigillum mediocre* (MNL OL DL 7210). No a napokon môžeme spomenúť aj menšiu pečať, označovanú ako *sigillum minus* (CDH X/2 1834, 273, Nr. CLV).

⁷ „Ut igitur nostra donatio inconcussae firmitatis robur obtineat, scripto commendari et imaginis nostre sigillo fecimus insigniri“ (CDSL I 1971, 96-97, Nr. 105). Edícia pečate: Takács 2012, 90-91, Nr. 12.

⁸ „Ut ergo huius donationis pagina perpetue firmitatis robur obtineat, et quod nulli liceat, eidem donationi quidcunque subtrahere, aut minuire; imaginis nostre cum aurea bulla impressione fecimus communiri“ (CDH II 1829, 293). Edícia pečate: Takács 2012, 100-101, Nr. 19.

⁹ Príkladom toho je listina nitrianskeho župana Tomáša, ktorú pečatila aj Ostrihomská kapitula z roku 1208. „Ut ergo predicta omnia firma et inconcussa permaneant, nec prefata ecclesia Nitriensis a quoquam malo hominem super his possit molestari, ea scriptum redigi feci et mei et Strigoniensis capitulli sigilli impressione feci muniri“ (CDEN 2021, 126-129).

Informácie o druhu pečate v koroboračných formulkách môžu byť užitočné z viacerých dôvodov. Druh pečate nebol vždy spomínaný v texte kruhopisu pečate. Tu teda text v listine dáva informáciu o tom, ako bola príslušná pečať nazývaná v kancelárii vydavateľa listiny. V prípade, že sa pečať na listine dodnes nezachovala (čo nie je zriedkavý prípad), môžeme si vytvoriť predstavu o tom, aká pečať bola pôvodne súčasťou dokumentu. Tieto údaje môžu byť cenné aj pri diplomatickej analýze písomnosti a pri prípadnom hodnotení pravosti (hodnovernosti) dokumentu. Nemožno ich však preceňovať. Viaceré príklady z uhorskej diplomatickej praxe hovoria o tom, že názvoslovie nemuselo byť ustálené a aj ten istý druh pečate mohol byť na rôznych dokumentoch nazvaný odlišným spôsobom (Glejtek 2017, 8-9).

Napriek určitej stereotypnosti koroboračných formuliek sa predsa len občas stretneme aj s menej typickými formuláciami. Ako posledný príklad uvádzam formulku, ktorá bola súčasťou listiny dvoch dalmátskych, chorvátskych a slavonských bánov Pavlov z roku 1405, ktorá hovorí, že listina bola chránená:

„... pod privesenou našou veľkou autentickou pečaťou a na ktorej boli po obvode naše mená a obsahujúcou v rytí znak.“¹⁰

V tejto neskorostredovekej formulke môžeme vnímať istú reminiscenciu na najstaršie koroborácie kráľovských listín, ktoré odkazovali na pečatný obraz. V tomto prípade aj s doplnením o informácie, že po obvode sa nachádzal kruhopis s menami majiteľov pečatidla.

Konfirmačné formulky listín

O niečo obsiahnejšie opisy pečatí môžeme sledovať v konfirmačných formulkách. Tie bývali súčasťou odpisov listín vydávaných hodnovernými miestami (tzv. transumptov). Stretávame sa s nimi tiež v konfirmáciách, ktorými panovníci alebo iní vysokí hodnostári potvrdzovali platnosť starších privilégií. Vsuška s údajmi o pečati, ktorá sa nachádzala na odpisovanej listine, mala vyslovene praktickú funkciu. Bolo dôležité, aby bola pôvodná listina považovaná za nespochybniteľne pravú a platnú (Krejčík 1998, 5n). Okrem prepísania pôvodného textu sa teda v novej listine objavuje aj dodatok o tom, v akom fyzickom stave bola pôvodná pečať ako hlavný garant dôveryhodnosti písomnosti. V prípade, že mala byť uznaná za platnú listina s poškodenou pečaťou, znamenalo to značné ťažkosti spojené so skúmaním pravosti dokumentu (Fejérpataky 1885, 71-72).

Príkladom opisu poškodenia pečate, ale aj celej listiny, prináša konfirmácia kráľa Bela IV. z roku 1260, v ktorej na žiadosť pannonského opáta Fava potvrdzoval svoje staršie privilegium z roku 1236. V listine sa hovorí:

„... že náš drahý a verný Favus, ctihodný opát kostola sv. Martina na Svätom Pannonskom vrchu, pristúpia k našej prítomnosti, nás požiadal vydať, už predtým od nás získané privilegium, s poškodenou pečaťou a s listinou na niektorých miestach (pôsobením) dažďovej vody pokrytou škvrnami...“¹¹

¹⁰ „... sub pendenti nostro sigillo maiori autentico utrorumque nostrorum nomina circumferencialiter et signa in sculptura continente“ (MNL OL DL 35332).

¹¹ „... quod dilectus et fidelis noster Favus, venerabilis abbas ecclesie sancti Martini de Sacro Monte Pannonie, ad nostram accedendo presenciam privilegium iam dudum a nobis impetratum, confractum in sigillo et in litteris in quibusdam locis per stillicidium maculatam nobis curavit exhibere supplicans...“ (CDSL II 1987, 454, Nr. 651). Edícia pečate: Takács 2012, 122-123, Nr. 32.

Oveľa rozsiahlejší popis pečate môžeme vidieť v listine z roku 1294, ktorou notár Anton spísal zmluvu medzi obyvateľmi troch dalmáckych miest Trogir, Šibenik a Skradin (Chorvátsko). Anton sa v listine odvoláva na iný dokument, ku ktorému uvádza:

„bol spomenutý právny dokument, (ktorý) mal ochranu posilnenú akousi privesenou voskovou pečaťou spomenutej Skradinskej komunity, a táto pečať bola okrúhla, neporušená, nezlomená, a v žiadnej inej svojej časti poškodená, na ktorej však bola vpísaná podobizeň sediacej blahoslavenej Panny Márie a po ľavej boku držiacej v lone a na ramene svojho syna, a dookola vyryté písmená na spomenutej pečati tak hovoria: Pečať Skradinskej komunity...“¹²

Súčasťou opisu bývali aj informácie o pečatnej látke a materiáli, prostredníctvom ktorého bola pečať k listine privesená. Taký prípad predstavuje odpis listiny kráľa Karola Róberta z roku 1322, ktorý urobila Splitská kapitula v roku 1388:

„Na spomenutom privilégii visela jedna pečať na hodvábnnej šnúre červenej a nebeskej (modrej) farby, veľká dvojité, celá z bieleho vosku, z jednej strany bol vyrytý obraz kráľa Karola sediaceho na stolci, na tej istej strane sa dali čítať písmená: Karol z Božej milosti Uhorska, Chorvátska atď., z druhej strany tejto pečate bol jeden štít s dvoma vežami a dali sa čítať písmená: Srbska, Haliče, Vladimírska“¹³ (Obr. 2).

Napokon môžeme spomenúť opis pečate, ktorý bol súčasťou listiny krakovského kancelára Ianussa z roku 1355, ktorý potvrdzoval pravosť troch listín kráľa Ľudovíta I.:

„Na povrchu spomenutých pečatí je obraz kráľovského majestátu, sediaceho na stolci, odetého v purpure, korunovaného, v pravej ruke má žezlo a v ľavej ruke zemeguľu s krížom. Písmená po obvode, na začiatku s krížom, sú tieto: Ľudovít, z Božej milosti kráľ Uhorska, Dalmácie, Chorvátska, Rámy, Srbska, Haliče, Vladimírska“¹⁴

V tomto prípade boli listiny pečatené rovnakou pečaťou, takže aj opis je spoločný pre všetky tri dokumenty.

¹² „... erat dictum instrumentum syndicatus cum quodam sigillo dicti communis Scardonensis cereo pendenti roboratum, quod quidem sigillum erat rotundum, integrum, non fractum vel in sui parte aliqua viciatum, iu quo quidem sigillo erat scripta imago Beate Marie Virginis sedentis, et ad sinistrum latus ejus tenentis filium suum in gremio et brachio, et littere circumcirca ad dictum sigillum sculpte sic dicentes: S. communis Scardonensis...“ (CDAC 1864, 114-116, Nr. 71).

¹³ „A prefato autem privilegio pendebat unum sigillum in chordula de serico rubei et coelestis coloris, magnum duplex, in cera alba totum; cuius sigilli a parte una sculpta erat imago regis Caruli, in sua sede sedentis, legebanturque littere a parte ista: Karolus, Dei gracia Vngarie, Croacie etc., ex altera parte dicti sigilli erat unus clypeus, cum duabus turribus, legebanturque littere: Servie, Gallicie, Lodomerie“ (CDH X/1 1834, 749). Za pozornosť stojí popis erbového štítu, v ktorom mali byť zobrazené dve veže. Zvlášť je, že na žiadnom z troch typov Karolovho veľkého pečatidla sa takýto erb nenachádza a v panovníckej heraldike Anjouovcov sa s ním nestretávame. K veľkým pečatiam Karola Róberta pozri: Gárdonyi 1907, 30-57. Edíciu I. typu pečate, ktorý spomína konfirmačná formulka publikuje: Hegedűs 2000, 38, Nr. 18.

¹⁴ „In superficie sigillorum predictorum quedam imago sedentis in sede regie Maiestatis induta purpura, coronata, habens sceptrum in manu dextra, et globum cum cruce, in manu sinistra; littere circumferentiales in cruce premissa sunt iste: Ludovicus Dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie“ (CDH IX/2 1834, 411).

Kráľovské privilégia

Počínajúc 14. storočím sa zachovalo niekoľko kráľovských privilégií, ktorými panovníci udeľovali právo používať pečatidlá rôznym inštitúciám.¹⁵ Vo viacerých prípadoch išlo o kapituly a konventy, ktoré vykonávali funkciu hodnoverných miest. Tieto cirkevné inštitúcie vydávali svoje písomnosti pod autentickou pečatou, ktorá mala kredibilitu v rámci celej uhorskej spoločnosti. Autentické pečatidlo bolo nielen prostriedkom na pečatenie listín, ale zároveň malo veľký symbolický význam. Napokon práve odobratie pečatidla kapitule či konventu panovníkom znamenalo aj faktický zánik hodnoverného miesta.¹⁶ Tak, ako mohol panovník pečatidlo odobrať, mohol ho hodnovernému miestu aj udeliť. S takýmto prípadmi sa začíname stretávať v 2. polovici 14. storočia v období vlády Ľudovíta I. Udelenie pečatidla sa oficiálne uskutočnilo prostredníctvom kráľovského privilégia, v ktorom bolo pečatidlo aj popísané. V roku 1371 Ľudovít I. vydal privilégium Záhrebskej kapitule, pričom nešlo o prvé pečatidlo, ktoré táto inštitúcia používala. Aj v samotnej listine je niekoľko zmienok o tom, že staršie pečatidlo bolo „rozumne zmenené“. Práve zmena pečatného obrazu na novom typáriu bola jedným zo spôsobov, ako zabrániť zneužitiu starších pečatí pripojený k množstvu listín, ktoré mohol potencionálny falzátor použiť. V privilégiu nechýba ani opis nového pečatidla:

„nové podlhovasté pečatidlo obsahuje vyryté vyobrazenie, na ktorom je obraz preslávnvej Panny s kráľovskou korunou, nesúcou na rukách syna, koruna ktorú tiež nesie na hlave najsvätejší kráľ Štefan a pred touto slávnou Pannou nesie aj jej syn. (Štefan) k nim prichádza zbožne, s ohnutým kolenom a podáva im hmotnú podobu (maketu) kostola. Vyobrazenie obsahuje na okraji tohto nového pečatidla vyrytý viditeľný či označujúci (nápis): Pečať kapituly záhrebského kostola. Samotné staré predchádzajúce pečatidlo, nami správne zmenené, dovoľujeme a súhlasíme (používať) na veky“¹⁷ (Obr. 3).

O niekoľko rokov neskôr v roku 1393 vydal ďalší uhorský kráľ, Žigmund Luxemburský, podobné privilégium premonštrátskemu konventu v Čorni (Csorna, Maďarsko). Ako sa píše v listine, urobil tak „pre dôstojnosť a na počesť svätého Michala Archanjela“, ktorému bol kláštor zasvätený. Panovník privilégium vydal na žiadosť najvyššieho preláta v krajine, ostrihomského arcibiskupa a kráľovského kancelára Jána, prepošta kláštora Štefana a niekoľkých ďalších významných hodnostárov. Pečatidlo je v privilégiu popísané nasledovnými slovami:

„Spomenuté pečatidlo je podlhovastého tvaru, v jeho strede je vyrytý obraz svätého Michala Archanjela, ktorý má pravé koleno zohnuté, v pravej ruke drží kadidelnicu a nad pravým

¹⁵ Výraz *sigillum* sa v latinčine používal tak pre označenie pečatidla, ako aj pečate. V kontexte tejto štúdie budeme tento pojem prekladať ako pečatidlo v situáciách, kedy je zrejmé, že ide o matricu, ktorou mali byť vyhotovované pečate. Ak z kontextu vyplýva, že ide o jeho odtlačok do pečatnej látky, budeme hovoriť o pečati.

¹⁶ Takto postupoval napríklad Ľudovít I., keď sa v rokoch 1351 a 1353 snažil obmedziť činnosť hodnoverných miest, ktoré boli považované za problematické (Kumorovitz 1993, 79).

¹⁷ „... *sigillum novum oblongum, in quo ymago virginis gloriose cum dyademate filium in brachio gestantis, cui idem sanctissimus rex Stephanus coronam in capite baiulans et ante eandem virginem gloriosam filius baiulans, flexis genibus provoluntus, effigiem templi materialis eidem offert, adorando, sculpta expresse continetur, in circumferencia vero eiusdem sigilli novi manifeste id notatur seu declaratur: sigillum capitulli ecclesie zagrabiensis, ipsorum sigillo antiquo previis rationibus per nos permutato duximus annuendo perpetuo concedendum...*“ (Gulin 1998, 103). Edícia pečate: Takács 1992, 99-100, Nr. 59.3, tab. XX.

*krídlom tohto obrazu na obvode je umiestnený orol a štvorhranný štít zobrazujúci náš erb, ako to predstavuje tento voskový odtlačok. Po obvode je nápis: Konvent z Čorne Oslonis.*¹⁸

Zaujímavosťou je, že na toto privilégium sa viaže ešte ďalší dokument. Po zákaze činnosti konventu ako hodnoverného miesta, za vlády Mateja Korvína, obnovil v roku 1495 jeho činnosť nový panovník Vladislav II. Ten vydal nové privilégium s mierne odlišným opisom pečate:

„Samotné pečatidlo a jeho celkové rytie a obraz, v tejto našej listine nariadujeme vytlačiť, s náležitou ozdobou či hviezdou nad hlavou svätého Michala Archanjela. Je treba však opísať totiž podlhovasté pečatidlo, v strede obraz svätého Michala Archanjela, ktorý má pravé koleno dôstojne zohnuté a v pravej ruke kadidelnicu, zároveň zapálenú a nad pravou stranou zobrazeného krídla na okraji je v štvorhrannom štíte orol“¹⁹ (Obr. 4).

Ako môžeme vidieť, rozdielov je v opisoch niekoľko. Prvý spomína znenie kruhopisu, zatiaľ čo v druhom privilégiu sa už znenie textu na okraji pečatného poľa nenachádza. Prvý opis upresňuje aj to, že malý štvorcový štít nesie erb panovníka, no v druhom privilégiu sa táto skutočnosť neuvádza. Druhá listina zas upresňuje, že ide o zapálenú kadidelnicu (*similiem adolenti*) a že Archanjel má koleno dôstojne zohnuté (*reverente reflexum*). V opise pribudol aj ďalší prvok, hviezda nad hlavou Archanjela (*sideris sive stellae supra caput Beati Michaelis*).

Otázkou je, či konvent po roku 1495 používal pôvodné pečatidlo, alebo si nechal vyhotoviť nové. Podľa odtlačkov, ktoré sme mali možnosť porovnať, sa zdá, že ide o rovnaké pečatidlo. Je tu veľká podobnosť v stvárnení niektorých litier, ako aj odevu Archanjela. Na pečati po roku 1495 však pribudla nad hlavou archanjela jasne rozpoznateľná hviezda a k úprave mohlo dôjsť aj v prípade panovníkovho erbu. Nedá sa vylúčiť, že po roku 1495 došlo k prerýtiu časti typária a jeho doplneniu o nový identifikačný prvok, hviezdu. Korešpondovalo by to aj so zistením Jánosa Jerneya, ktorý rekonštruoval pečať z roku 1498 a šesťhrotú hviezdu v publikovanej perokresbe jasne vyznačil. Je však evidentné, že hviezda na pečatiach pripojených k listinám pred rokom 1495 chýba.²⁰

Podrobný opis bol aj súčasťou privilégia, ktorým kráľovná Mária udelila v roku 1383 právo používať pečatidlo kapitule v Trogire (Trogir, Chorvátsko):

„... nové pečatidlo ktoré kapitula a kanonici katedrálneho kostola svätého Vavrinca mučeníka v Trogire získavajú a užívajú na večné časy, na (pečatidle) je nižšie popísaný obraz, to znamená svätého Vavrinca mučeníka, držiaceho v ruke rošt, v odeve Levitov, a dvoch anjelov z pravej a ľavej strany obrazu svätého Vavrinca, so zohnutými kolenami, v rukách nesúcich

¹⁸ „*Sigillum vero predictum, oblongum est, in cuius meditullio sculpta est imago beati Michaelis Archangeli, genu dextrum tenens flexum, habens thuribulum in manu dextra, et supra alam dextram eiusdem imaginis in ordine circumferentiae est posita una aquila et clypeus quadriangularis, denotans arma nostra, prout hec cerae impressio representat, in circumferentiis vero hec est inscriptio: conventus de Chorna Oslonis*“ (CDH X/2 1834, 101, Nr. XL). Edícia pečate: Takács 1992, 54-55, Nr. 13, tab. III.

¹⁹ „*Sigillum ipsius et eiusdem universam sculpturam et figuram his litteris nostris cum adiuncto unius sideris sive stelle supra caput beati Michaelis Archangeli impressi duximus describendum est enim sigillum oblongum, et in eius medio imago eiusdem Beati Michaelis Archangeli habens genu dextrum reverente reflexum, thuribulumque dextra manu comprehensum, similiem adolenti, et supra dextram eius imaginis alam in circumferentia aquilam in clipeo quadrangularem*“ (Jerney 1855, 92; Takács 1992, 54).

²⁰ K dispozícii sme mali veľmi kvalitný odtlačok pečatidla z roku 1433 (MOL DL 12498) a horšie zachované odtlačky z rokov 1510 (MOL DL 356), 1523 (MOL DL 47501) a 1526 (MOL DL 58365). Perokresbu publikoval: Jerney 1855, obr. Nr 69.

*sviece, a nižšie pri jeho nohe obraz jedného biskupa odetého v pontifikáliách, a so zohnutými kolenami, držiaceho v ruke pastiersku palicu...*²¹

Nie všetky opisy pečatidiel obsahujú podrobný opis pečatného obrazu. Medzi také patrí privilegium Mateja Korvína z roku 1462, ktorým udelil benediktínskemu kláštoru v Hronskom Beňadiku ich v poradí tretie pečatidlo. V privilegii sa spomína staršie „*pečatidlo tohože konventu kostola sv. Benedikta vyryté v podobe a obraze sv. Benedikta*“, ktoré po strate nahradilo „*pečatidlo v podobe a v obraze preslávnjej Panny Márie a svätého Benedikta opáta a ďalších okolitých vecí k nemu náležiacich* (kruhopsis)“²² V tomto prípade detailnejší opis pečatného obrazu absentuje. (Obr. 5-6)

Zatiaľ sme hovorili o opisoch pečatí v privilegiách určených pre cirkevné inštitúcie. Privilegiá pre svetských používateľov pečatidiel sa nám zachovali až od 15. storočia. Zaujímavý prameň, či skôr dvojica prameňov, sa viaže k roku 1436, kedy kráľ Žigmund Luxemburský vydal dva dni po sebe, 8. a 9. júla dve privilegiá pre mesto Bratislava s identickým textom, ktorý znie:

*„pečať je oblého alebo okrúhleho tvaru,. Na červenom poli tejto okrúhlej pečate je štvorhranné biele mesto, v dolnej časti akoby od základu postavené, vyzdobené hradbami, ktoré má tri veže týčiace sa vysoko nad múrmi a pokryté červenými strechami, stavby týchto veží sú vytiahnuté do výšky, dve nižšie a tretia, prostredná, prevyšujúca obide veže do výšky aj šírky, má v strede dolnej časti, vo vchode do nej a aj do mesta otvorenú bránu s mrežami šafranovej farby, ktorú (tvoria) na dĺžku tri (čiary) a na šírku päť čiar alebo päť ostrých želiez k nej pripojených. Na samom vrchu každej z týchto troch veží vidno dve gule, zdola pripevnené a hore vyčnievajúce, jedna na jednej strane, druhá na druhej strane. Kruhopsis tejto pečate je takýto: Pečať mesta Bratislavy, tak ako je jasné a viditeľne namalované na majstrovskom vyobrazení alebo umeleckom obraze na začiatku tejto listiny. Zariadili sme, aby táto pečať, ktorú, ako sa hovorí, používali a v súčasnosti používajú oni sami a ich predkovia...“*²³ (Obr. 7).

²¹ „... sigillum novum, quo capitulum, et cnonici memoratae ecclesie cathedralis beati Laurencii martyris de Tragurio perpetuis temporibus potiantur, et utantur, in quo imagines infrascripte, videlicet beati Laurencii martyris, tenens craticulam in manu in habitu levitarum, ac duorum angelorum a dextris et sinistris ipsius imaginis beati Laurencii flexis genibus cereos in manibus gestantes, ac inferius circa pedem ipsius imago unius episcopi induta pontificalibus, et flexis genibus tenens baculum pastorem in manu, sculpte habeantur...“ (CDH X/1 1834, 85, Nr. XXXV). Privilegium analyzoval a pečatidlo publikoval: Gulín 1998, 272-277.

²² „sigillum eiusdem conventus ecclesie sancti Benedicti sub forma et ymagine sancti Benedicti sculptum [...] sigillum sub forma et ymagine gloriosissime virginis Marie ac sancti Benedicti abbatis et aliis circumferenciis ad id aptis eidem conventui sculptum“ MNL OL DL 238492 (19. 12. 1462). Edícia pečate: Takács 1992, 62-63, Nr. 19.2 – 19.3, tab. VI.

²³ „... sigillum in forma circulari seu rotunda, campi rubei, in quo civitas alba quadrangularis a parte inferiori, quasi ex fundamento sursum erecta et certis meniis adornata, habens tres turres, tecturis rubeis supra muros et edificia earundem turrium sursum erectis coopertas, duas scilicet decliniores, et terciam in medio ipsarum supra menia civitatis, in [altum erectam] et ipsas duas turres in altitudine et spissitudine precelentem. In cuius quidem turris a parte inferiori in sui ac pretacte civitatis introitus, porta alba cum cancellis crocei coloris in latitudine tres et in longitudine quinque lineas seu intersticia, quinque ferramentis acutis, eisdem appositis, per medium habenti et desursumque infra pendenti. In supereminenti vero summitate cuiuslibet turris ipsarum trium turrium duo globi rotundi aurei unus in parte una, et alter in parte altera sursum se extendere evidenter apparent. Predicti autem sigilli circumferenciales littere sunt hec: Sigillum civitatis Posoniensis, prout et quemadmodum hic descriptio magisterio seu artificio pictorio in capite seu principio presentis nostre littere, distincte et apparenter est depicta...“ (slovenský preklad: Dvořáková 2001, 281-282, Nr. 120; latinská edícia: Rábik 2015, 202-204).

Súčasťou týchto privilégií sú aj miniatúry zobrazujúce spomínaný výjav a ktoré dodnes vzbudzujú pozornosť, najmä medzi heraldikmi.²⁴ Vyobrazenia aj texty nastrojú otázku, aký artefakt vlastne kráľ Žigmund mestu udelil. Text listín hovorí, že ide o pečať oblého alebo okrúhleho tvaru (*sigillum in forma circulari seu rotunda*). Skutočne, miniatúra na listine má tvar pečate a nielen to. Obsahuje aj kruhopis, hovoriaci o tom, že ide o pečať mesta Bratislavy (*Sigillum civitatis Posoniensis*). Okrem toho text jasne spomína, že ide o pečať, ktorú aktuálne mešťania používali, ale mali ju používať už ich predkovia. Až do tejto chvíle by sme teda mohli hovoriť o oficiálnom udelení pečate, ktorá bola do tej doby už známa a dlhodobo používaná. Zvláštnosťou ale je, že miniatúra obsahuje tinktúry a tie sú jasne spomínané aj v samotnom texte privilegia. Ide o veľmi presný erbový popis (blazón), ktorý bol typický pre erbové listiny, ktorými panovníci šľachticom a neskôr aj mestám a iným inštitúciám udeľovali erby. Napríklad topografická figúra je jasne označovaná ako biele mesto (*civitas alba*), ktoré má štvorhranný tvar (*quadrangularis*). Opis hovorí, že je ozdobené hradbami, že má tri veže s červenou strechou atď. Pri odpovedi na otázku, či teda panovník mešťanom udelil pečatidlo alebo erb, sa zdá, že v podstate zabil dve muchy jednou ranou. Privilegiom mešťanom potvrdil staré pečatidlo, ktoré používali a zároveň im udelil aj erb s korektnými farbami (*tinktúrami*). Heraldici hľadajú dôvody takéhoto zvláštneho postupu v tom, že kráľovská kancelária nemala jasnú predstavu o tom, ako by mal bezchybný mestský erb vyzeráť (Novák 1967, 42; Vrtel 2003, 133). Tým, že použili presnú kópiu mestskej pečate, ale pridali jej aj konkrétne heraldické farby, mešťania dostali čo chceli a zodpovední úradníci v kráľovskej kancelárii neurobili žiadnu fatálnu chybu. Jedinečnosť týchto listín podčiarkuje aj fakt, že už všetky nasledujúce stredoveké armálesy pre mestá obsahujú jednoznačne erby. Znamenie je vždy vsadené do erbového štítu a súčasťou artefaktu nie je text po obvode, typický pre pečate. Z opisov takýchto symbolov zmizlo slovo *sigillum*, ktoré bolo nahradené slovom *arma*, čo nepochybne znamená *erb*.

Zatiaľ čo pre obdobie stredoveku predstavujú bratislavské privilégiá skôr výnimku, v neskoršom období sa viackrát stretávame s prípadom, kedy bol jedným privilegiom udelený erb i pečať. Postupovali tak panovníci v prípade niektorých stolíc a hodnoverných miest (Sokolovský 2010, 87, 115, 157; Glejtek 2015, 73-80).

V roku 1506 povýšil na žiadosť Budinskej kapituly Vladislav II. mesto Senta (Сента, Srbsko) na slobodné kráľovské mesto. Súčasťou privilegia bolo aj udelenie pečate, ktorá je v listine popísaná nasledovne:

„A z našej hojnej milosti tomuto mestčku Senta (pretože po povýšení používame názov mesto) a v ňom v súčasnosti žijúcim všetkým obyvateľom (udeľujeme) okrúhle pečatidlo v ktorom sú dva kľúče ich patróna svätého Petra, na spôsob kríža preložené a dohora vztýčené, a nižšie v jednotlivých častiach po jednej rybe, ktoré sú všeobecne nazývané jesetery, s hlavami (smerujúcimi) k opačným stranám, a vyššie kľúče medzi ktorými vyrastá jeden klas a po obvode text, rozumie sa: Pečať mesta Senta“²⁵ (Obr. 8).

Pri štúdiu tohto privilegia sme opäť svedkami veľmi podrobného opisu jednotlivých symbolov a ich umiestnenia v pečatnom poli, ako v predchádzajúcom prípade. Text má blízko k opisu

²⁴ Bližšie pozri: Buran 2006, 70-74; Kurincová – Mendelová 2022; Novák 1967, 104-107; Vrtel 2003, 133.

²⁵ „Et nihilominus ex habundantiori gracia nostra eidem oppido Zyntha (quod peramplius nomine civitatis utendum intitulumus) et civibus in eo pro tempore commorantibus universis sigillum rotundum in quo due claves eorum patroni sancti petri instar crucis transposite sursumque erecte ac inferius in singulis earum capitulis singuli pisces vulgare Kechijge dicti, cum capitibus ad partes transversa, superiusque claves inter easdem spica una pullulans, atque in circumferencia dictiones, videlicet: Sigillum civitatis Zyntha“ (Knauz 1863, 136-137, Nr. X).

súdobých erbov, s ktorými sa stretávame v erbových listinách. Ale napríklad na rozdiel od bratislavského privilegia opis neoznačuje tinktúry figúr. Hoci sa v literatúre často listina uvádza aj ako dokument udeľujúci erb, nazdávam sa, že môžeme hovoriť skôr o opise udeleného pečatidla, než udeleného erbu. Okrem toho, že opis neobsahuje farby, nespomína sa tu ani erb, ani erbový štít. Napriek tomu ide dozaista o prameň stojaci na pomedzí sfragistiky a heraldiky, výrazne ovplyvnený dobovými erbovými listinami (bližšie pozri Dobos 2006, 5-9; Dudás 1887, 193-195, Nr. 4; Kalmár 1896, 275-276). Tie boli počínajúc obdobím vlády Žigmunda Luxemburského udeľované predovšetkým šľachtickým rodom a vo výrazne menšej miere aj mestám (pozri napr. Dvořáková 2014, 204-214).

Štatúty kapitúl

Medzi dôležité pramene stredovekého partikulárneho cirkevného práva v Uhorsku patria štatúty kapitúl. Napriek tomu, že sa ich z obdobia stredoveku zachovalo len niekoľko, ide o dokumenty umožňujúce preniknúť do vnútorného fungovania týchto významných cirkevných inštitúcií.²⁶ Vďaka špecifickému uhorskému vývoju pri nich pôsobili aj spomenuté hodnoverné miesta. Hoci tie patrili do svetskej správy kráľovstva, aj ich činnosť bola v štatútoch reflektovaná. Neodmysliteľnou súčasťou činnosti kancelárií hodnoverných miest bolo vydávanie písomností právnej povahy. Významnú úlohu tu zohrávalo aj používanie pečatidla, keďže pečať bola najvýznamnejším garantom dôveryhodnosti vydávanej písomnosti. Z tohto dôvodu sa štatúty často podrobne venovali manipulácii s pečatidlom a jeho ochrane. Z nášho pohľadu sú osobitne zaujímavé štatúty Varadínskej katedrálnej kapituly sv. Ladislava z roku 1374. Nachádzajú sa tu opisy hneď troch pečatidiel, ktoré kapitula postupne používala:

„Mali sme kedysi jedno pečatidlo okrúhleho tvaru, obsahujúce vyrytý obraz sediacej blahoslavennej Panny Márie, majúcej na hlave korunu, a obraz jej syna neseného na ľavom ramene, v ľavej ruke držiacej laliu a dokola tento text: † Pečať kapituly Varadínskeho kostola. Avšak keďže táto staršie (pečatidlo) bolo vekom znehodnotené, a medzi sviatkom svätého Valentína a dňom v polovici veľkého pôstu roku 1291 boli dané a zhodnovernené iné dve pečatidlá, z ktorých jedno je okrúhle ad privilegiam a druhé podlhovasté ad causas. Okrúhle má v strede polovičný obraz svätého Ladislava, akoby až po pás, majúci na hlave korunu a v pravicí dvojsečnú sekeru, v ľavici v skutku jablko s krížom vzpriameným nahor, dole však tento text: † Veľká pečať kapituly Varadínskeho kostola ad privilegia. Podlhovasté pečatidlo nesie obraz blahoslavennej Panny sediacej na tróne a držiacej chlapčeka postaveného či stojaceho na ľavom kolene a majúceho obraz jablka v pravej ruke, obsahujúca hore nápis v tejto podobe: † Menšia pečať kapituly Varadínskeho kostola ad causas“²⁷ (Obr. 9 – 10).

²⁶ Poznáme štatúty Záhrebskej (1334), Varadínskej (1374) a Ostrihomskej (1397) katedrálnej kapituly a štatúty Varadínskej (1508) a Bratislavskej (1521) kolegiálnej kapituly. Ide o pramene rozdielneho rozsahu a obsahu. Všetky ale obsahujú aj zmienky o kanceláriách a ich fungovaní. Podrobne pozri: Glejtek 2019, 23n.

²⁷ „Habeamus olim unicum sigillum forme oblonge, continens in sculptura imaginem beate Marie virginis sedentem et coronam habentem in capite, et imaginem filii sui in dextro brachio baiulantiem, in manu sinistra tenentem similitudinem lilii et circumferencialiter istas litteras: † S. capituli Waradiensis ecclesie. Sed isto vetustate consumpto data et autenticata fuerunt inter festum sancti Valentini et diem medii XLe anno domini millesimo CC. nonagesimo primo alia duo sigilla, quorum unum est rotundum ad privilegia, aliud vero oblongum ad causas. Rotundum autem habet in medio imaginem sancti regis Ladislai dimidiam, quasi usque ad umbilicum, habentem coronam in capite, et in dextera bipenniis, in sinistra

Tento úryvok je príkladom toho, ako môžu byť štatúty užitočné aj pri rekonštrukcii podoby pečatidla resp. pečate. Zvlášť sa to týka tých prípadov, keď sa pečate na dokumentoch nezachovali, alebo len vo veľmi zlom fyzickom stave. Napríklad o menšom pečatidle, ktoré malo byť používané od roku 1291 vieme len málo. Všetky známe informácie pochádzajú z vyššie uvedeného opisu a rekonštrukcie značne poškodenej pečate, ktorú ešte v roku 1883 publikoval V. Bunyitay (Bunyitay 1883 - 1884, 28-29). Štatúty tiež prinášajú vzácne informácie o tom, dokedy bolo staršie pečatidlo používané, kedy došlo k jeho výmene, ako aj o dôvodoch tejto výmeny.

Zvykové právo (Tripartitum)

Medzi významné počiny v oblasti právnej praxe v Uhorsku na sklonku stredoveku patrilo spísanie zvykového práva so zjednodušeným názvom Tripartitum. Náročnej úlohy sa na popud panovníka Vladislava II. zhostil významný právnik Štefan Werbőczy (1458? – 1541/1542), ktorý na diele pracoval niekoľko rokov, pričom definitívnu podobu získalo v roku 1514 (bližšie pozri Štenpien 2008, 15n). Práca zachytávajúca rôzne aspekty právnych zvyklostí sa venovala aj otázke privilégií uhorských panovníkov. Vo viacerých článkoch určovala aj to, ktoré a za akých podmienok majú byť prijímané ako právoplatné a ktoré nie. Na tomto mieste nebudeme hodnotiť dôvody a kritériá tohto výberu, ani to, do akej miery bol tento výber v súdovej praxi rešpektovaný. Pre nás je dôležité to, že pozornosť je na viacerých miestach sústredená aj na pečať, pod ktorou boli tie-ktoré listiny vydávané. Vo viacerých prípadoch je tam uvedený aj krátky opis pečatného obrazu.

Za právoplatné mali byť uznávané napríklad listiny kráľa Ondreja III. (1290 – 1301), avšak iba tie, ktoré potvrdil jeho nástupca Karol Róbert. Nariadenie upravovalo aj to, ktorou pečaťou mali byť tieto privilégiá potvrdené:

„Ďalej sa listiny kráľa Ondreja III., zvaného Benátsky nedodržiavajú, s výnimkou tých, na ktoré jeho bezprostredný nástupca, pán kráľ Karol, pripojil (odtlačok) pečatného prsteňa vtlačeného do červeného vosku, v ktorom je pri vyobrazení sprava písmeno K, na znamenie potvrdenia boli potvrdené, lebo také dodržíme“²⁸ (Obr. 11).

Zaujímavá zmienka sa vzťahuje aj k tretiemu veľkému pečatidlu Karola Róberta:²⁹

„Ďalej mal kráľ Karol tri pečatidlá, z ktorých prvé dve zneplatnil a privilégiá vydané pod nimi sa nedodržiavajú, pokiaľ ich neskôr neposilnil tretím. A toto tretie možno spoznať podľa toho, že z dvoch strán štítu, v ktorom sa nachádza dvojité kríž, sú v pečatnom poli vyryté dve postavy drakov“³⁰ (Obr. 12).

vero pomum cum cruce desuper erecta; in subscripcione vero istas litteras: † S. maius capituli Waradiensis ecclesie ad privilegia. Oblongum autem habet figuram imaginis beate virginis sedentis in trono, et tenentis puerum, erectum, sive stantem super genu sinistra et habentem figuram pomi in manu dextra, continente in suprascriptione has figuras: † S. minus capituli Waradiensis ecclesie ad causas“ (DRH XIV 2012, 692-693). Edícia pečate: Takács 1992, 93-95, Nr. 55.1 – 55.2, tab. XVIII.

²⁸ „Item littere tertii Andree regis qui Venetus cognominatus est non servantur exceptis illis si que per dominum Carolum regem immediatum suum successorem annulari sigillo suo in cera rubea in qua habetur littera. K. circa imaginem a parte dextra pro signo confirmationis apposito fuissent confirmate. Nam tales observantur“ (DRMH V 2005, 248, Pars II, tit. XIV, §17). K tajným pečatiam pozri: Grün 1902.

²⁹ Edícia III. typu pečate: Hegedűs 2000, 41-42, Nr. 20.

³⁰ „Item rex Carolus tria sigilla habuit quorum duo priora per eundem fuerunt revocata, & privilegia sub illis emanata non servantur nisi per tertium posterius fuissent roborata. Quod quidem tertium sic agnoscitur ut

O tom, ktoré listiny mali byť akceptované, hovorí aj nariadenie vzťahujúce sa k spoločnej pečati Uhorského snemu:

„Dalej listiny všetkých pánov, prelátov, barónov, popredných mužov krajiny a šľachticov Uhorského kráľovstva vydané pod ich pečaťou na ktorej je dvojitý kríž, ako znak uhorského národa, vydané v množstve právnych konaní a tiež (ktoré) sa týkajú vyhlásení a súdnictva, ako aj listiny vydané niektorým z riadnych sudcov krajiny dodržíme“³¹ (Obr. 13).

Naopak, na základe priznania istého Gabriela Zömléniho boli za falošné vyhlásené viaceré listiny, ako napríklad:

„Dalej jedna listina (vydaná) pod tajnou pečaťou kráľa Žigmunda v strede s (jedno)hlavým orlom o slobode dediny Subotica.“³²

„Dalej jedna privilegiálna listina (vydaná) pod cisárskou tajnou pečaťou s dvojhlavým orlom“³³ (Obr. 14).

To je len niekoľko ukážok opisov pečatí tak, ako sa s nimi môžeme stretnúť v spísanom uhorskom zvykovom práve. Išlo o pomerne jednoduché opisy, ktoré ale do našej oblasti záujmu nepochybne patria.

Záver

S opismi pečatí resp. pečatidiel sa stretávame v širokej škále stredovekých písomných prameňov. Rozsah, ako aj štruktúra týchto opisov, bola značne rozdielna. Výrazne závisela od typu prameňa a účelu, za ktorým opis pečate vznikol. Informačne najskromnejšie sú opisy pečatí v koroboračných formulkách listín, ktoré spravidla informovali o majiteľovi pečate, jej druhu a spôsobe pripojenia k dokumentu. O niečo obsiahlejšie boli konfirmačné formulky, ktoré boli súčasťou odpisov a konfirmácií listín. Vzhľadom na potrebu vyhotoviť dôveryhodný odpis dokumentu bolo dôležité nielen ho verne odpísať, ale aj informovať o fyzickej podobe a stave zachovania pečate. Podrobné opisy s detailnou ikonografiou pečatného poľa sa pochopiteľne nachádzali v privilegiách, prostredníctvom ktorých panovníci pečatidlá udeľovali, či už cirkevným inštitúciám, alebo mestám. Podobne detailný opis pečatného poľa môžeme vidieť aj v štatútoch Varadínskej kapituly, ktoré sa venujú hneď trojici pečatidiel. Napokon sa s opisom ikonografie pečatí stretávame aj v zbierke uhorského zvykového práva (Tripartitum), ktorá vznikla na sklonku stredoveku. Opis sa tu zameriaval spravidla len na najvýznamnejšie figúry, ktoré pečatnému poľu dominovali. Čo

ex duabus partibus clipei in area sigilli exsculpti. In quo videlicet clipeo duplicata crux continetur, sunt duae figure draconis“ (DRMH V 2005, 248, Pars II, tit. XIV, §18). Edícia pečate: Hegedűs 2000, 41-42, Nr. 20.

³¹ *„Item littere dominorum prelatorum, baronum procerumque et nobilium regni Hungarie universorum sub eorum sigillo in quo duplicata crux ad instar signeti gentis Hungarice continetur emanate in quantum processus iuridicos, necnon fassiones iudiciaque concernunt, veluti littere unius iudicis ordinarii observantur“* (DRMH V 2005, 256, Pars II, tit. XIV, §35). Edícia pečate: Hegedűs 2000, 58, Nr. 34.

³² *„Item una littera super libertate possessionis Zabathka sub sigillo Sigismundi regis secreto cum medio capite aquile facta“* (DRMH V 2005, 438, Pars II, tit. XIV, §56). Pravdepodobne ide o pečať, ktorej edíciu publikuje: Hegedűs 2000, 54, Nr. 30.

³³ *„Item una littera privilegialis sub sigillo imperialis scilicet secreto cum duobus capitibus aquile“* (DRMH V 2005, 438, Pars II, tit. XIV, §65).

sa týka majiteľov opisovaných pečatí, tu treba povedať, že pramene, v ktorých je venovaná pozornosť samotnému pečatnému obrazu, sa obmedzujú na panovnícke pečate, pečate cirkevných inštitúcií a miest. Je to dané charakterom prameňov domácej proveniencie. Vzhľadom na kvantitu prameňov si predložená štúdia nemôže robiť nároky na úplnosť. Dá sa predpokladať, že ďalšie bádanie zamerané aj na širšie spektrum prameňov prinesie nové objavy, ktoré korpus opisov pečatí rozšíria.

REFERENCES

- Bolom-Kotari, Martina.* 2024. Pečeti louckých premonstrátů v pozdním středověku a raném novověku. Hradec Králové.
- Bruchmann, Karl Gustav.* 1954. Beschreibung von Kaiser- und Königssiegeln in Transsumpten. Blätter für deutsche Landesgeschichte 91, 277-293.
- Bunyitay, Vincze.* 1883 – 1884. A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig II. Nagyvárad.
- Buran, Dušan.* 2006. Medzi dvorom a radnicou – medzi radnicou a kapitulou. Umeleckohistorické poznámky k výzdobe erbových listín hornouhorských miest v 15. storočí. In Šišmiš, Milan (ed.). Erbové listiny. Martin, 63-80.
- CDAC.* 1864. Wenzel, Gusztáv (ed.). Codex diplomaticus Arpadianus continuatus V. Pest.
- CDEN.* 2021. Marsina, Richard (ed.). Codex Diplomaticus Episcopatus Nitriensis. Tomus I. Bratislava
- CDH II.* 1829. Fejér, Georgius. (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budaë.
- CDH IX/2.* 1834. Fejér, Georgius. (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budaë.
- CDH IX/3.* 1834. Fejér, Georgius. (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budaë.
- CDH X/1.* 1834. Fejér, Georgius. (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budaë.
- CDH X/2.* 1834. Fejér, Georgius. (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budaë.
- CDSL I.* 1971. Marsina, Richard (ed.). Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus 1. Bratislavae.
- CDSL II.* 1987. Marsina, Richard (ed.). Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus 2. Bratislavae.
- Dobos, János.* 2006. Zenta pecsétje és címere (1506 -1920). Zenta.
- DRH XIV.* 2012. Răduțiu, Aurel a kol. (eds.). Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania. Volumus XIV. (1371 – 1375). București.
- DRMH V.* 2005. Bak, János M. – Banyó, Péter – Rady, Martyn (eds.). Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tripartitum opus iurs consuetudinarii inclyti regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum. Volume V. Idyllwild.
- Dudás, Gyula.* 1887. Zenta címerei. In Turul, 5/4, 193-195.
- Dvořáková, Daniela (ed. et trans.).* 2001. Král Žigmund vydáva pre Bratislavu erbovú listinu. In Bartl, Július (red.). Prvý cisár na uhorskom tróne. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Bratislava, 281-282.
- Dvořáková, Daniela.* 2014. Erbové a nobilitačné listiny ako prameň výskumu sociálnej mobility v Uhorsku za vlády Žigmunda Luxemburského. In Rábik, Vladimír (ed.). Litteris ac moribus imbutus. Studia historica Tyrnaviensia XVI. Trnava, 204-214.

- Fejérpataky, László.* 1885. A királyi kancellária az árpádok korában. Budapest.
- Gárdonyi, Albert.* 1907. I. Károly király nagypecsétjei. In *Turul* 25/1-2, 30-57.
- Glejtec, Miroslav.* 2015. Ikonografia autentickej pečate katedrálnej kapituly sv. Jána Nepomuckého v Rožňave z roku 1777 a tvorba súčasných symbolov (Ku koncepcii tvorby symbolov v cirkevnej heraldike a sfragistike). In *Genealogické a heraldické informácie* 2014. Brno, 73-80.
- Glejtec, Miroslav.* 2017. Výmena veľkých pečatidiel uhorských prelátov a cirkevných inštitúcií v stredoveku. In *Kultúrne dejiny* 8/1, 6-40.
- Glejtec, Miroslav.* 2019. Zvyklosti pri príprave listín a ich pečatení v prostredí stredovekých hodnoverných miest vo svetle kapitulských štatútov. In *Bystrický, Peter – Hudáček, Pavol a kol. Gestá, symboly, ceremónie a rituály v stredoveku.* Bratislava, 23-36.
- Glejtec, Miroslav.* 2022. The Seals of Medieval Hungarian Kingdom as Means of Communication in Court Practice and Property Protection. In *Konštantínove listy* 15/1, 11-23.
- Grünn, Albert.* 1902. I. Károly király gyűrűpecsétje (Első közlemény, egy pecséttrajzzal.). In *Turul* 20/2, 54-60.
- Grünn, Albert.* 1902. I. Károly király gyűrűpecsétje (Második közlemény, két pecséttrajzzal.). In *Turul* 20/3, 112-120.
- Grünn, Albert.* 1902. I. Károly király gyűrűpecsétje (Harmadik és befejező közlemény, egy pecséttrajzzal.). In *Turul* 20/4, 183-189.
- Gulin, Ante.* 1998. Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika. Zagreb.
- Hegedűs, András (ed.).* 2000. Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Esztergom.
- Jerney, János.* 1855. A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története. Budapest.
- Juck, Lubomír.* 1984. Výsady miest a mestechiek na Slovensku I. (1238 – 1250). Bratislava.
- Kalmár, Simon.* 1896. Zenta. In *Borovszky, Samu (ed.). Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I.* Budapest, 275-276.
- Knauz, Nándor.* 1863. A budai káptalan registái 1148 - 1649. In *Magyar történelmi tár* 12. Pesten, 136-137.
- Krejčík, Tomáš.* 1998a. Pečeť v kultuře středověku. Ostrava.
- Krejčík, Tomáš.* 1998b. Popisy pečeti ve středověkých listinách. In *Acta Facultatis Philosophicae. Historica* 6, Ostrava, 5-13.
- Krejčíková, Jarmila – Krejčík, Tomáš.* 1989. Úvod do české sfragistiky. Ostrava.
- Kumorovitz, Bernát Lajos.* 1993. A magyar pecséthasználat története a középkorban. Budapest.
- Kuricová, Elena – Mendelová, Linda (eds.).* 2022. 1436 Erbové privilegium Žigmunda Luxemburského. Bratislava.
- Marczali, Henrik.* 1911. Magyarország története. Első rész. Budapest.
- MHEZ V.* 1992. Lukanovič, Andreas (ed.). Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis. Volumen V. 1395 – 1420. Zagreb.
- MNL OL DL = Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára Budapest, Diplomatikai Levéltár
- Novák, Jozef.* 1967. Mestské a obecné erby. Bratislava.
- Pray, Georgius.* 1805. Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis. Budae.
- Rábik, Vladimír.* 2007. Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve. In *Ragačová, Júlia (ed.). Pečeť a ich používatelia.* Bratislava, 107-123.
- Rábik, Vladimír.* 2015. Erbové listiny pre mestá a mestečká na Slovensku v Stredoveku. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica* 49, Bratislava, 202-204.
- Rück, Peter (ed.).* 1996. Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik. Sigmaringen.

- Sokolovský, Leon. 2010. Pečate a znaky stolíc na Slovensku. Bratislava.*
Štenpien, Erik. 2008. Tripartitum. Bratislava.
Takács, Imre. 1992. A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Budapest.
Takács, Imre. 2012. Az Árpád-házi királyok pecsétjei. Budapest.
Vrteľ, Ladislav. 2003. Osem storočí slovenskej heraldiky. Martin.

Doc. PhDr. Ing. Miroslav Glejtek, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of History
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovakia
mglejtek@ukf.sk
ORCID ID: 0000-0001-5267-593X
WOS Researcher ID: AAP-6140-2020
SCOPUS Author ID: 57191337638

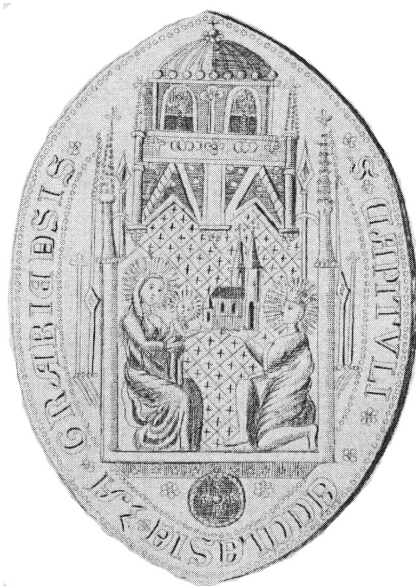
Prílohy / Appendix

Obr. 1. Pečať Belu II. z r. 1137 (Marczali 1911, 117). / Fig. 1. Seal of Belo II from the year 1137 (Marczali 1911, 117).

Obr. 2. Rekonštrukcia I. typu veľkej pečate kráľa Karola Róberta, ktorú používal do r. 1323 (Gárdonyi 1907, 37). / Fig. 2. Reconstruction of the 1st type of the great seal of King Charles I, which he used until 1323 (Gárdonyi 1907, 37).

Obr. 3. Rekonštrukcia III. typu pečate Záhrebskej kapituly udelenej v r. 1371 (Jerney 1855, obr. 65) / **Fig. 3.** Reconstruction of the 3rd type of the seal of the Zagreb Chapter granted in 1371 (Jerney 1855, fig. 65)

Obr. 4. Rekonštrukcia pečate kláštoru v Čorne v podobe ako bola používaná od r. 1495 (Jerney 1855, obr. 69). / **Fig. 4.** Reconstruction of the seal of the monastery in Čorna in the form in which it was used since 1495 (Jerney 1855, fig. 69).

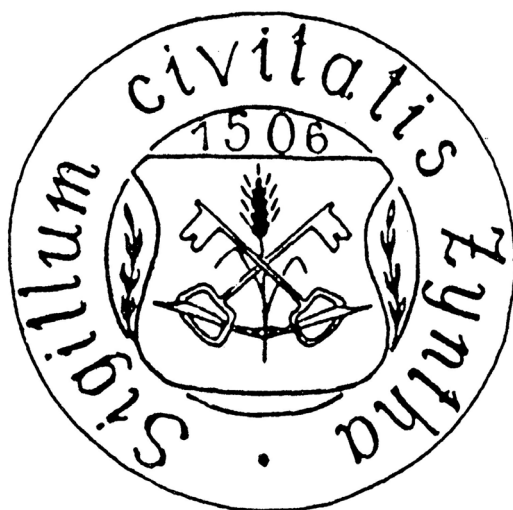
Obr. 5. Rekonštrukcia II. typu pečate kláštora v Hronskom Beňadiku, ktorá bola používaná do 2. pol. 15. storočia (Jerney 1855, obr. 88). / Fig. 5. Reconstruction of the 2nd type of the seal of the monastery in Hronský Beňadik, which was used until the 2nd half of the 15th century (Jerney 1855, fig. 88).

Obr. 6. Rekonštrukcia III. typu pečate kláštora v Hronskom Beňadiku udelenej v r. 1462 (Jerney 1855, obr. 89). / Fig. 6. Reconstruction of the 3rd type of the seal of the monastery in Hronský Beňadik granted in 1462 (Jerney 1855, fig. 89).

Obr. 7. Miniatúra pečate (erbu) mesta Bratislava na privilegii Žigmunda Luxemburského z 8. 7. 1436 (Archív mesta Bratislava, fond: Magistrát mesta Bratislavy, zbierka listín a listov, signatúra 1435). / **Fig. 7.** Miniature of the seal (coat of arms) of the city of Bratislava on the privilege of Sigismund of Luxembourg from 8 July 1436 (Archives of the city of Bratislava, fund: Municipality of Bratislava, collection of charters and letters, signature 1435).

Obr. 8. Rekonštrukcia pečate mesta Senta udelenej v r. 1506 (Dobos 2006, 7). / **Fig. 8.** Reconstruction of the seal of the city of Senta granted in 1506 (Dobos 2006, 7).

Obr. 9. Rekonštrukcia II. typu veľkej pečate Varadínskej kapituly používanej od r. 1291 (Bunyitay 1883 – 1884, 27). / Fig. 9. Reconstruction of the 2nd type of the great seal of the Varadin Chapter used since 1291 (Bunyitay 1883 – 1884, 27).

Obr. 10. Rekonštrukcia menšej pečate Varadínskej kapituly používanej od r. 1291 (Bunyitay 1883 – 1884, 28). / Fig. 10. Reconstruction of the smaller seal of the Varadin Chapter used since 1291 (Bunyitay 1883 – 1884, 28).

Obr. 11. Pečať Karola Róberta na listine z r. 1337, ktorú pravdepodobne spomína Tripartitum (Archív biskupského úradu v Nitre, Fond: Archív Nitrianskej kapituly, Škatuľa 44). / **Fig. 11.** The seal of King Charles I on a charter from 1337, probably mentioned by the Tripartitum (Archives of the Bishop's Office in Nitra, fund: Archives of the Nitra Chapter, box 44).

Obr. 12. Rekonštrukcia III. typu veľkej pečate kráľa Karola Róberta – reverz (Gárdonyi 1907, 54). / **Fig. 12.** Reconstruction of the 3rd type of the great seal of King Charles I – the reverse (Gárdonyi 1907, 54).

Obr. 13. Rekonštrukcia pečate Uhorského snemu z 15. stor. (Pray 1805, tab. XII, fig. 4). / Fig. 13. Reconstruction of the seal of the Diet of Hungary from the 15th century (Pray 1805, table XII, fig. 4).

Obr. 14. Tajná cisárska pečať Žigmunda Luxemburského na listine z r. 1435 (Spišský archív v Levoči, fond: Súkromný archív Spišskej kapituly, scrinium I, fascikel 1). / Fig. 14. The secret imperial seal of Sigismund of Luxembourg on a charter from 1435 (Spiš Archives in Levoča, fund: Private Archives of the Spiš Chapter, scrinium I, folder 1).